

Vuoden 1918 muistot Sammatissa ja historian yhteiskunnallinen rakentaminen

Anne Heimo

Vuoden 1918 sodan jälkiseuraukset olivat Elias Lönnrotin kotipaikkakuntana tunnetussa Sammatissa poikkeuksellisen rajut. Väkilukuun suhteutettuna punaisten teloitettujen määrä oli yksi Suomen korkeimmista ja silloisen Uudenmaan korkein. Tilastojen mukaan Sammatissa teloitettiin 24–26 punaista. (Paavolainen 1967, 166–167; ks. myös Outinen 2004, 223.) Kun mukaan lasketaan Sammatissa teloitetut vieraspaikkakuntalaiset ja naapuripi-
tävissä teloitettut sammattilaiset, teloitettujen punaisten määrä lähenee 40:tä. Vaikka teloitettujen lukumäärä oli huomattavasti pienempi kuin monilla muilla paikkakunnilla, sammattilaisia ne järkyttivät erityisen syvästi. Vielä vuosikymmeniä sisällissodan jälkeen tehdyissä haastatteluisissa paikkakuntalaiset kuvaavat ajanjaksoa ”synkäksi”, ”tummaksi ja ”pahaksi”, mutta joskus myös ”sukkelaksi” [1]. Ilmaisut kuvaavat osuvasti paikallisten tulkintojen kirjoa. Teloitukset kauhistuttivat ja hämmensivät ihmisiä. Sisällissodan jälkiselvityksen ankaruus koettiin käsittämättömänä, ”yli järjen menevänä”. Paikallinen punakaarti oli käyttäytynyt varsin ”siivosti”. Tästä kertoo osaltaan se, että valkoisia kuoli paikkakunnalla sodan aikana vain yksi. Jopa valkoisiin samastuvien sammattilaisten oli tästä syystä vaikea hyväksyä saati selittää sodan voittajien julkisuudessa tarjoama tulkinta teloituksista punaisten ansaitsemana rangaistuksena. Vaikka jo Paavolainen kiinnitti huomiota Sammatin korkeaan teloitusprosenttiin, ei asia ole herättänyt kiinnostusta historiantutkijoiden keskuudessa ja paikkakuntalaisten on pitänyt hakea selityksiä tapahtumille omassa keskuudessaan. Näistä syistä Sammatin 1918 koskevat paikalliset tulkinnat tarjoavat hedelmällisen kohteen historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessin tarkastelulle.

KUVA 1: Sammatin hautausmaalla olevaan punaisten muistomerkkiin on kaiverrettu 31 sisällissodassa kuolleen Sammatin työväenyhdistyksen jäsenen nimi. Joillekin paikkakuntalaisille muistomerkki on ainoa yhteys sisällissodan tapahtumiin. Kuva Anne Heimo.

Folkloristin tehtävä on tutkia perinnettä. Tämä katsaus perustuu tutkimukseeni *Kapina Sammatissa* (2010), jossa olen tarkastellut Sammatin vuotta 1918 koskevia paikallisia tulkintoja, joilla kertojat – olivat he sitten muistelijoita tai paikallishistoriallisia asiantuntijoita – ovat osallistuneet kotiseutunsa historiakuvan rakentamiseen. Nämä tulkinnat koostuvat sammattilaisten keskuudessa sisällissotaa koskevista käsityksistä ja näkemyksistä, joita on esitetty, välitetty ja toistettu suullisesti tai kirjallisesti kertomuksina ja kerrottuina muistoina [2], kuten perinteelle on ominaista. Menneisyyden esittämisessä ei ole koskaan kysymys pelkästään siitä, *mitä* missäkin tilanteessa muistetaan tai kerrotaan ja *miksi*, vaan siitä *kuka* muistaa tai kertoo ja *miten* tämä historian esittämiseen oikeuttava status hankitaan tai saavutetaan. Kenen muistojen katsotaan edustavan kokonaisen ryhmän kokemusta eli kenen historiantulkinta saa legitimiin aseman?

Tutkimuksessani vuodesta 1918 kertovat pääosin aikalaisten lapset ja lapsenlapset, vaikka etenkin sotakokemuksista kertomiseen liittyy kiinteästi käsitys, että vain silminnäki-joillä on oikeus kertoa tapahtumista (ks. Ashplant, Dawson & Roper 2000, 18). Tämä omakohtaisuuden vaatimus liittyy oleellisesti myös muistitietotutkimuksen periaatteisiin ja muistelemiseen. Puhutaan omaelämäkerrallisesta tai muistelususopimuksesta, jonka mukaan omilla nimillä kerrotun pitää olla ehdottomasti totta ja omakohtaisesti koettua. (Makkonen 1993, 11.) Vaatimus omakohtaisuudesta on kuitenkin ongelmallinen, sillä henkilökohtaiset muistotkaan eivät ole koskaan toisintoja alkuperäisistä kokemuksista, vaan ne muotoillaan aina kulttuuristen mallien, yhteisöllisten normien ja kerrontatilanteen vaatimusten mukaan joka kerta uusiksi kertomuksiksi. Näiden kertomusten on sisällettävä piirteitä tunnetuista kertomuksista, julkisesta keskustelusta ja historiakulttuurista, jotta ne voidaan tunnistaa ja ymmärtää.

Moninaista muistitutkimusta

Muistia (memory) käsitteleviä tutkimuksia on ilmestynyt kahden viime vuosikymmenen aikana niin valtaisa määrä, että voidaan jo puhua muistin tutkimukseen liittyvästä käänteestä. Lähes kaikkea voidaan lähestyä muistina. Muistiin liittyvää tutkimusta tehdään eri tieteenaloilla ja hyvin vaihtelevista lähtökohdista. Vaikka monitieteisyys on erottamaton osa – voi sanoa jopa edellytys – muistia käsitteleville tutkimuksille, se on tehnyt tutkimuksen kentästä hajanaisen ja käsitteellisesti sekavan. (Ks. esim. Berliner 2005; Hamilton & Shoppes 2008; Radstone & Schwarz 2010.)

Muistitutkimuksesta on erotettavissa omaksi suuntaukseksi uusi kulttuurinen muistitutkimus (new cultural memory studies). Suuntaus on saanut erityisen vahvan jalansijan keskieurooppalaisessa muisti- ja historiatietoisuustutkimuksessa (esim. *Center for Interdisciplinary Memory Research*, *Kulturwissenschaftliches Institut, Essen*) ja vaikuttanut tätä kautta myös suomalaiseen tutkimukseen (esim. Korkiakangas 2006; Torsti 2009). Se perustuu saksalaiseen kulttuurin tutkimukseen (*Kulturwissenschaft*) ja antropologiseen, geertziäläiseen kulttuurin määritelmään, jonka mukaan kullakin ryhmällä tai yhteisöllä on oma erityinen kulttuurinsa. Astrid Erll (2008) määrittelee kulttuurisen muistin piirteiksi nykyisyyden ja menneisyyden vuorovaikutuksen sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Kaikenkattava määritelmä kattaa muistamiseen liittyvät ilmiöt yksilölliseltä tasolta (yli)kansalliselle tasolle sekä muistin erilaiset muodot, kuten visuaaliset ja ruumiilliset. Tutkimukset ovat yleensä laajoja survey-tutkimuksia, joissa pyritään hahmottamaan esimerkiksi, mistä tietyn ikäryhmän tai kansakunnan yhteinen muisti – tai historiatietoisuus – koostuu.

Suuntaus nojaa vahvasti ranskalaisen sosiologin Maurice Halbwachsin (1877–1945) jo 1920-luvulla esittämiin ajatuksiin kollektiivisesta muistista (*mémoire collective*) ja muistin

sosiaalisista kehyksistä (*cadres sociaux*). Halbwachsian mukaan muisti on luonteeltaan ennen muuta sosiaalista toimintaa ja muistaminen tapahtuu aina vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Ympäröivä yhteisö vaikuttaa siihen, mitä muistamme ja miten muistamme, mutta silti Halbwachs erotti omakohtaisesti koetut muistot jyrkästi muusta muistetusta, jota hän nimitti perinteeksi. Näkemystä on Suomessa soveltanut esimerkiksi etnologi Pirjo Korkiakangas (2006, 126–128), jonka mukaan kollektiivinen muisti kattaa ne muistot, jotka eivät ole ihmisen henkilökohtaisia vaan jotka hän on omaksunut ryhmän tai yhteisön jäsenenä. Kollektiivista muistia käytetään myös historiatietoisuuden synonyyminä. Useat muutkin muistitutkimuksen keskeiset termit perustuvat Halbwachsian näkemyksiin, kuten julkinen muistaminen (*commemoration*) Jay Winterin tapaan määriteltynä, Pierre Noran muistin paikat (*lieux de mémoire*) ja muistin miljööt (*milieux de mémoire*) sekä Jan ja Aleida Assmannin kulttuurinen muisti (*kulturelles Gedächtnis*).

Monet muisti- ja muistitietotutkijat kuitenkin vierastavat termiä kollektiivinen muisti, vaikka yhtyvätkin näkemykseen, että henkilökohtaiset muistot ovat yhteisöllisesti muovautuneita. Yksilöä muistelijana korostavien tutkijoiden mielestä Halbwachsian näkemys pohjautuu liiaksi Émile Durkheimin ajatukseen kollektiivisesta tietoisuudesta. Kollektiivit eivät muista, vaan ainoastaan yksilöt. (Heimo 2010, 40–41; ks. myös Berliner 2005; Radstone & Schwarz 2010, 6–7.) Lynn Abrams esittää vaihtoehdoksi *popular memory* -teoriaa, jota olen itsekin tutkimuksessani soveltanut (Abrams 2010, 96–97; ks. myös Ashplant, Dawson & Roper 2000, 13–14). Hankalasti suomennettavassa *popular memory* -käsitteessä on kysymys historiakulttuurista, historiatietoisuuden muodostumisesta sekä historian ja muistin politiikasta. Siinä muistaminen nähdään ennen kaikkea sosiaalisena prosessina, jolla ihmiset tekevät menneisyyttä käsitettäväksi ja muokkaavat sitä.

Kansainväliseen muisti- ja muistitietotutkimukseen vahvasti vaikuttanut *popular memory* -teoria perustuu Birminghamin yliopiston *Centre for Contemporary Cultural Studies* -laitoksen piirissä vuosina 1979–1985 toimineen tutkijaryhmän, *Popular Memory Groupin* ajatuksiin yksityisen ja julkisen muistamisen kietoutumisesta erottamattomasti toisiinsa (Popular Memory Group 1982). *Popular Memory* -ryhmän mukaan historian julkiset esitykset perustuvat alun perin yhteisöllisesti muovautuneisiin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja päinvastoin. Historian julkisilla esityksillä ryhmä tarkoittaa esimerkiksi museoiden, arkistojen ja muiden instituutioiden lisäksi median ja viihdeteollisuuden välittämiä ja ylläpitämiä historiakuvia ja -tulkintoja. Yksityisillä muistoilla se puolestaan tarkoittaa yhteisöjen ja ryhmien menneisyyttä koskevia käsityksiä ja tulkintoja, jotka artikuloituvat kertomuksissa. Muistelijä käsitetään aktiiviseksi toimijaksi, joka muistelee vuorovaikutuksessa muiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen toimijoiden kanssa. Vaikka omakohtaisen tiedon tai kokemuksen osuutta kaikesta kerrotusta on vaikea, jos ei peräti mahdotonta erottaa, on viime kädessä kuitenkin kysymys yksilöiden tekemistä valinnoista, muistamisesta, unohtamisesta ja siitä, minkälaiseksi kertomukseksi muisto kuhunkin tilanteeseen tuotetaan.

Muistamista ohjaavat kulttuuriset mallit, kuten perinteiset kertomusjuonet ja -hahmot ja konventiot. Tulkinnat eivät ole luonteeltaan pysyviä, vaan ne mukautuvat ja muuttuvat ajan kuluessa. Muistelijä sovittaa aina muistonsa senhetkisiin tarpeisiinsa, koska muistoilla pyritään paitsi selittämään menneisyyttä ja ymmärtämään nykyisyyttä myös hallitsemaan omaa elämää. Siksi muistojen autenttisuuden tai alkuperän selvittämisen sijasta on kiinnostavampaa selvittää, mitä, miten ja miksi jostakin kerrotaan niin kuin kerrotaan. Folkloristina näkemykseen on helppo yhtyä. [2]

Suomalaiseen tutkimukseen ryhmän ajatukset ovat tulleet tutuiksi muun muassa ryhmään kuuluneiden muistitutkimusta edustavien Graham Dawsonin ja Michael Roperin sekä muistitietotutkijoiden Luisa Passerinin, Alessandro Portellin ja Alistair Thomsonin tutki-

musten välityksellä. Suomessa *popular memory* -teoriaa ovat soveltaneet esimerkiksi tutkijat Tiina Kinnunen lottien julkisia historiaesityksiä koskevassa tutkimuksessaan *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen* (2006) ja Anders Ahlbäck sotilaskoulutuksen miehisyyttä käsittelevässä tutkimuksessaan *Soldiering and the Making of Finnish Manhood: Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939* (2011).

Sisällissodan historiantulkintoja

Saksalaisesta arkipäivän historiasta lähtöisin olevalla käsitteellä historiakulttuuri (*Geschichtskultur*) tarkoitetaan sekä niitä lukuisia tapoja, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotetaan, että niitä erilaisia muotoja, joilla menneisyydestä välitetään tietoa, esimerkiksi elokuvia, kirjoja, museonäyttelyitä, mainoksia, matkailukohteita, juhlapäiviä ja perhekertomuksia. Sirkka Ahosen (1998, 48–59) mukaan kullakin sukupolvella on keskeinen historiakulttuurinsa, jonka vaikutukset ulottuvat kyseisen sukupolven kautta myös näitä nuoremmille sukupolville. Sukupolvet jakautuvat suurten yhteiskunnallisten tapahtumien mukaan. Sisällissota, talvi- ja jatkosota, hyvinvointivaltion rakentaminen, suuri muuttoalto maaseudulta kaupunkiin ja Kekkonen aika ovat kaikki synnyttäneet oman historiakulttuurinsa. Aikalaiskirjallisuuden lisäksi Ahonen mainitsee vuoden 1918 kulttuurituotteista muun muassa *Jääkärimarssin* ja vapaussodan symboliksi nostetun Pyhän Yrjänän taistelun lohikäärmettä vastaan. Voittajien tulkinta hallitsi historiakulttuuria useita vuosikymmeniä, mutta 1960-luvulla historiakulttuuriin syntyi eri tasoja, jotka näkyivät muun muassa Väinö Linnan teosten vastaanotossa. Ensin teokset ravisuttivat kansallista kertomusta, sitten niistä tuli osa siitä.

Kirjallisuudella on ollut pitkään vankka sija suomalaisen aikuisväestön historiatietoisuuden muotoutumisessa. Latvialaisten sota-aikaisia muistoja tutkinut Vieda Skultans (1998, 14–15, 24) kutsuu samojen kirjallisten vaikutteiden piireissä kasvaneita ryhmiä tekstuaalisiksi yhteisöiksi (*textual communities*). Vuosi 1918 synnytti runsaasti ajankohtaa käsittelevää kauno- ja muistelmakirjallisuutta. Sodan aikana ja välittömästi sodan jälkeen ilmestyneissä teoksissa puitiin tapahtumia enimmäkseen valkoiselta tai punaiselta puolelta. Katsauksessaan sisällissodan kirjallisuuteen Juhani Niemi (2008, 18–24) toteaa, että 1930-luku mahdollisti sisällissodan tarkastelun yksilöllisestä mutta ei vielä laajemmasta näkökulmasta. Talvisodan jälkeen kirjoitettiin ensimmäiset punaista osapuolta ymmärtävät teokset. Edellytykset uudenväliselle, kollektiiviselle sisällissodan kerronnalle kehittyivät vasta 1950-luvun lopulla, jolloin ilmestyi muun muassa Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -romaanitrilogian ensimmäinen osa. Trilogia on kuulunut suomalaisten suosikkikirjoihin vuosikymmenten ajan, vaikka kaikki lukijat eivät yhtyneet Linnan kuvaukseen sisällissodan osapuolista. Valkoisista lukijoista teos liioitteli voittajien tekoja, punaisten mielestä kuvaus oli liiankin maltillinen. [3]

Historiantutkija Marko Tikka (2004, 22–48) näkee, että myös sisällissotaa koskevassa historiankirjoituksessa on erotettavissa kolme eri vaihetta niissä esiintyvien historian tulkintojen mukaan. Aikalaiskuvauksia ja muistelmateoksia leimasi voimakas sitoutuminen voittajien tai häviäjien puolelle. Omien voitokkaiden tekojen esittelyn lisäksi näille oli keskeistä vastapuolen väkivallantekojen kuvaaminen. Sisällissodan jälkeen voittajien nationalistinen vapaussotakäsitys hallitsi historiankirjoitusta lähes puoli vuosisataa. Hävinneille ei annettu juurikaan mahdollisuuksia esittää omia näkemyksiään julkisesti. Jaakko Paavolaisen 1960-luvun puolivälissä julkaistut terrori-tutkimukset (*Punainen terrori* 1966; *Valkoinen terrori* 1967) aloittivat uuden vaiheen vuoden 1918 historiankirjoituksessa. Nyt keskiöön nousi hävinneen puolen toimintaa ja tunteja tarkasteleva kansalaissotatulkinta. Näkö-

kulma muuttui molempia osapuolia ymmärtäväksi ja aiempaa kriittisemmäksi. Uudelleentulkinta pyrki puhdistamaan punaisten maineen ja selittämään sodan syyn heikkojen yhteiskunnallisten olojen pohjalta sekä selvittämään molempien osapuolten tekemien väkivallantehtojen todellisen määrän ja luonteen. Uudelleentulkinnassa korostui vuosi 1918 koko Suomen kansaa koskettavana kokemuksena, kansallisena murhenäytelmänä. Neuvostoliiton hajoaminen loppuvuodesta 1991 mahdollisti jälleen vuoden 1918 tapahtumissa mukana olleiden poliittisten liikkeiden ja sisällissodan jälkeisten yhteiskunnallisten prosessien tulkitsemisen uudelleen. Vuosi 1918 näyttäytyi 1990-luvun historiankirjoituksessa lähinnä eri puolten käymänä valtataisteluna ja sisällissotana, ja tutkijoilta vaadittiin sitoutumista jommallekummalle puolelle. Osana 1990-luvulla alkanutta uudelleen tulkintaa voi pitää Valtioneuvoston kanslian vuonna 1998 käynnistämää *Suomen sotasurmat 1914–22* -hanketta.

Eri aikoina kirjoitetuissa sisällissodan historioissa näkyy eroja sodan syiden, seurausten sekä sodan aikaisen väkivallan vaikuttimien tulkinnoissa. Aikalaistulkinnoissa väkivaltaisuuksia teki ainoastaan vastapuoli, punaiset syytivät terrorista ”valkoista hirmuvaltaa” ja valkoiset ”kapinallisten johtajia”. Jaakko Paavolaisen tutkimuksissa väkivalta näyttäytyi poikkeusyksilöiden suorittamina mielivaltaisuuksina. Kummallakin puolella yksilöt ajautuivat väkivaltaisuuksiin henkilökohtaisista motiiveista ja väkivaltaa ehkäisevien pidikkeiden puutteesta. Nykyisin vallalla olevan tulkinnan mukaan väkivalta nähdään yksilöiden toimintana, jonka taustalla on kuitenkin organisaatiota ja järjestelmällisyyttä. (Tikka 2004, 39, 63–66.)

Ajallisen etäisyyden kasvaessa ovat vuotta 1918 koskevan tutkimuksen aihealueet laajentuneet. 2000-luvulla ilmestyneissä tutkimuksissa on sisällissodan syiden ja seurausten selvittämisen lisäksi tarkasteltu niin opettajien kuin kirkon suhdetta vuoden 1918 sotaan sekä sisällissodan visuaalisia representaatioita elokuvissa, valokuvissa ja muistomerkeissä. Uuteen pyrkivästä otteesta huolimatta on sekä vapaussota- että sisällissodatulkinnoilla edelleen kannattajansa.

Sammatin vuoden 1918 historiakulttuurin muotoja

Historiakulttuurin yksi keskeinen muoto on kirjallisuus. Historiallisia esityksiä löytyy sekä kauno- että tietokirjallisuudesta. Useimpien haastateltavieni kirjahylyistä löytyi jokin Arne Anttilan kirjoittamista Elias Lönnrotin elämäkertoista ja Reino Silvannon *Sammatin historia* (1930; 2. painos 1989). Myös Veikko Kallion toimittamaa laajaa paikallishistoriaa *Sammatti* (2002) on hankittu runsaasti. [4] Matematiikan lehtori, tietokirjailija Tauno Tukkinen on ensimmäinen varsinaisesti Sammatin vuoden 1918 tapahtumia selvittänyt historiankirjoittaja. Hän on julkaissut toista kymmentä selvitystä eri paikkakuntien vuoden 1918 tapahtumista ja punaisten henkilotappioista. 1990-luvun lopulla tekemissäni haastatteluisa hänen tekemänsä selvitykset, varsinkin 1999 ilmestynyt *Teloittajien edessä*, olivat runsaasti esillä, ja haastateltavat odottivat myös minun tutustuneen niihin.

Haastateltavat kertoivat suosikkilukemistonsa koostuvan tieto- ja muistelmateoksista, historian tutkimuksista ja paikallishistorioista. Vuotta 1918 käsittelevä kirjallisuus olikin heille laajalti tuttua. Lukeneisuus näkyi haastatteluisa runsaina kirjallisuusviittauksina eri vuosikymmenien keskeisiin tutkimuksiin. Haastateltavat vetosivat muun muassa Jaakko Paavolaisen ja Ulla-Maija Peltosen tutkimuksiin sekä *Suomen sotasurmat 1814–1922* -projektin tuloksiin. Haastattelutilanteessa kirjat olivat esillä ja haastateltavat hakivat niistä tarpeen tullen lisää tietoja sekä tekivät tarkistuksia. Vaikka vuotta 1918 käsittelevät muistelmat ovat usein avoimen puolueellisia ja niille on tyypillistä se, että kertoja-minä kertoo tarinansa luokka- tai vapaussotatulkinnan näkökulmasta, vanhimmat paikallishistorialliset

asiantuntijat suhtautuivat niihin lähes poikkeuksetta todistajanlausuntoina ja niitä pidettiin aitoina ja luotettavina tai tahallisen vääristelevinä. Niistä myös haettiin esimerkkejä vastapuolen hirmuteoista silloin, kun Sammatista ei ollut tarjolla esimerkeiksi vastaavanlaisia tapauksia.

Tietokirjojen ohella moni haastateltavani oli lukenut vuodesta 1918 *Täällä Pohjantähden alla* -teoksesta. Vaikka kaikki lukijat eivät hyväksyneet Linnan tarjoamaa historiakuvaavaa, teossarja sekä siitä vuonna 1968 tehty elokuvaversio olivat vaikuttaneet voimakkaasti heidän käsityksiinsä vuoden 1918 tapahtumien kulusta. Tämä ilmeni siinä, että vaikka osa haastateltavistani ei suoraan ottanut kantaa teoksen historiakuvaan, he havainnollistivat kertomaansa vertaamalla Sammatin ja Pentinkulman henkilöitä ja tapahtumia – he rinnastivat ne esimerkiksi kertoessaan erilaisista motiiveista, joiden vuoksi isännät pelastivat tai jättivät pelastamatta työmiehiään. Kuten Pentikulmalla (Linna 1962, 212), myös Sammatissa punakaartin sanottiin suunnitelleen 30 isännän surmaamista. Jo melko iäkäs, aktiivisena sosialidemokraattina tunnettu Henrik Levo ammuttiin Sammatin Myllykylässä 16. toukokuuta yhdessä kolmen muun punakaartilaisen kanssa. Levon väitettiin vaatineen kaikkien Sammatin isäntien ja näiden omaisten ampumista. Kuulustelupöytäkirjan mukaan hän oli sanonut: ”Eihän niitä isäntiä ole kuin kolmekymmentä tapettavaa”. Myös kuvaus Levon viimeisistä hetkistä muistuttaa *Täällä Pohjantähden alla* -romaanin kuvausta torppari Anttoo Laurilasta, joka kuoleman hetkellä uhmaa teloittajiaan avaamalla pomppatakkinsa ja huutamalla ”Laske läpitte perkele ja hautaa pystyyn että menee vähän vähemmän maata” (Linna 1962, 413). Levon pojanpojan (Levo 16.3.2004, sähköpostiviesti tekijälle) ilmoituksen mukaan Levon kuulustelupöytäkirjan toiselle puolelle oli kirjoitettu:

Levo ammuttiin Ylitalossa Walter Grönroosin kanssa. Kaivoivat itse hautansa. Levo oli karhiaa loppuun asti. Ei kaatunut ensimmäisellä laukauksella ja sanoi ampujalleen: "Ammu paremmin, perkele". [5]

Linnan teoksia merkittävämpi vaikutus on Sammatissa kuitenkin ollut paikallisella kirjailijalla, Eeva Joenpellolla. Lukijat saavat vaikutteita lukemastaan, mutta myös kirjailijat ammentavat lähiympäristöstään, kuulemastaan ja lukemastaan. Muutama vuosi sisällissodan jälkeen syntynyt Joenpelto kasvoi kuunnellen vanhempiensa kauppiaan kokoontuneiden kävijöiden kapinamuisteluja (Mahlamäki 2009, 56). Vaikka Joenpelto ei yhdessäkään romaanissaan käsittele yksinomaan vuotta 1918, sisällissota seurauksineen näkyy usean romaanin taustalla. Esimerkiksi Lohja-sarjaan kuuluvassa *Vetää kaikista ovista* (1974) hän käsittelee sisällissodan vaikutusta kyläyhteisöön ja henkilöhahmojen välisiin suhteisiin sekä viittaa lyhyesti 28. elokuuta 1918 tapahtuneeseen pommi-iskuun, jossa kuoli Sammatin suojeluskunnan päällikön Juho Vannaksen vaimo, Löfkullan talon emäntä Hulda Vannas. Poliisitutkinnassa iskuntekijöiksi epäiltiin karkuteillä olevia punakaartilaisia, mutta paikkakunnalla liikkui myös huhuja, että talon isäntä olisi itse ollut syypää vaimonsa kuolemaan. Tapaus jäi aikanaan ratkaisematta ja se on säilyttänyt kiinnostavuutensa näihin päiviin asti. Kirjan kohtauksessa kauppias Julinin poika muistelee äitinsä murhaa syksyllä 1918 ja sitä, että huhut kertoivat hänen isänsä olleen pommiattentaatin takana. (Joenpelto 1974, 356–357.)

KUVA 2: Harvinaislaatuinen pommiräjähdyks uutisoitiin laajalti. Suomen Kuvalehti 43/1918.

Vaikka yhteisön jäseniä yhdistävät heidän lukemansa kirjat ja niiden sisältämät arvot ja tul-
kinnat, on jokainen silti tulkinnut niitä yksilöllisesti. Haastateltavani olivat erimielisiä
Joenpellon teosten ja todellisuuden vastaavuudesta. Osa koki, että kirjailija vähätteli tapah-
tumiä: ”Kyl siin, kyl siinä paljon on sen kirjoituksissa ollu tottakai ni kapina-ajastakin, mut-
ta ei hän ollenkaan täystotuuksia puhu, ollenkaan niinkus tarttis sanoa ja eikä hän tiedä,
mut mää tierän [– –]” (Mies s. 1909, SKSÄ 135.1988). Osa lukijoista taas piti yhtymä-
kohtia todellisiin tapahtumiin liiankin suorina, kuten Löfkullan talonväkeä tuntenut mies:

*Tossa se on, tossa ”Vetää kaikista ovista”, siin on se yks lause siin on, se Ju-
lin, Julinin lause siin mit hän juur [– –] se [Vannaksen tytär] siitä se, se Ka-
narassa oli lukenu sen kirjan ja siinä kattom, et se loukkas niin, niin et se on
hänen isäänsä tarkoitettu siinä, mut ei siinä, se on vaan romaanihenkilö ja se
on pantu Lohjalla olevan Julinin suuhun ne sanat. (Mies s. 1908,
TKU/A/91/233.)*

Vielä 2000-luvulla ovat Vannaksen sukulaiset kertoneet pitävänsä epäilyjä Juho Vannaksen
syyllisyydestä loukkaavina. Muutamalla rivillä Joenpelto tuli tahtomattaan osallistuneeksi
surmantekijän henkilöllisyyttä koskevaan keskusteluun, joka on jatkunut 2000-luvulle asti.

Lähipiirissä vaikuttavien ihmisten – perheenjäsenten, sukulaisten, ystävien, naapureiden
ja työtoverien – välittämällä näkemyksillä on yksilön historiatietoisuuden synnyssä suuri
merkitys. Etenkin perhe- ja sukukertomukset välittävät tulkintoja historiallisista tapahtu-
mista ja niiden vaikutuksista suvuissa. (Rosenthal 1998; Latvala 2005, 13.) Syksyllä 1918
Sammattiin 3-vuotiaana muuttanut haastateltava muistelee kotiinsa kokoontuneiden mies-
ten juttutuokioita:

*Sen mää muistan, ku me sitte, kun me kahdeksantoista syksyllä muutettiin
tänne, nii kaikki nää, tän vapaussodan aikaset jutut olivat hyvin hyvin ajan-*

kohtasia, vaikka meistä [lapsista] tietty tuntu, että se oli viime vuonna ollu ja eilisenä vuonna, että ne on vanhoja juttuja, mut näähän oli juuri eläneet sen ajan. Mää sen vasta myöhemmin tajusin, et aina ku näit äijii tuli sanottii, nii kun iltasel tuli ni kaikki muisteli heiän minkälaine minkin seikkailu sit sillo sen aikan oli. En minä niitä sen paremmin, mut [veli] suu auki se kulki. Se tykkäs matalaa, ku äiti koitti peljätellä pois, kun ei se kuuntelis niitä ja oli vihainen. (Nainen s. 1915, SKSÄ 153.1988.)

Sisällissodan jälkeen monissa perheissä lapsia yritettiin estää kuulemasta sisällissodasta joko vaikenemalla asiasta kokonaan tai kontrolloimalla heidän tiedonsaantiaan. Vuonna 1927 syntynyt paikallishistoriasta kiinnostunut mies kertoi, että hänen punakaartiin kuullut isänsä ei alkuun lainkaan hyväksynyt poikansa varhain virinnyttä kiinnostusta vuoteen 1918:

Haastattelija: Ootteste lukenu enemmänki näist kaheksantoist tapahtumist?

Haastateltava: Kyl mä olen aina mitä mä oon pystyny ja saanu kirjoi käsii. Noh, isä tietyst sit huomias, et mä tämmösii luvn ni, kummost tämmöset [Työväen-] kalenteritki häipy. Joo, ne häipys, meni varmaan hellan pesään. Kerran taas mä löysin, hänel oli kirjoituspöydän kaapis tämmönen kirja, ku Kirkkonummen taistelut ja se oli valkoste puolet kirjoitettu. Ja hän oli sit sen pistäny sinne ja tietysti niin, etten mä sitä löytäis, kumminki mä löysin sen [pieni naurahdus] ja luvn sen ja, ja senki hän varmaan sit huomias että jostaki et mä olin simmosen lukenu, kunnes se häipys ja niin. Hän niinku ei, ei, oikein olis varmaan sitä hyväksyny tommonen kloppi lukee simmosii asioit. (Mies s. 1927 TKU/A/99/255.)

Pojan kiinnostus asiaan säilyi isän tiedonkontrollintyryyksistä huolimatta, mutta edes aikuisena poika ei saanut isäänsä puhumaan asiasta:

Haastateltava: [– –] mua on monta kertaa harmittanu jälkeenpäin miks emmä ole enempää kysyn, kysyny simmosii kaikkii, mutta tääkin juur häne veljes kohtalo oli sekin simmone että, siit ei mielist puhuttu. Se oli nii kato viäl simmonen raskas kokemus, että mieles pidettii vaa.

Haastattelija: Joo, et ymmärrettävää se on.

Haastateltava: Ettei siit puhuttu paljookaan [– –]. Juu, me oltii, kun me tehtii isän kans noit rakennustöitä sen kans sit yhtee aikaa [mainitsee paikan]. Mä tiesin se, se hauta, se hautapaikka on siin ihan lähel, ni mää sano mennääs kattomaa ny misä se on. Mä en tul, sano pappa, joo hän ei tul. (Mies s. 1927 TKU/A/99/255.)

Paikallishistoriasta kiinnostuneet haastateltavat olivat kartuttaneet tietojaan vaihtelevilla tavoilla, haastattelemalla, kuuntelemalla esitelmiä ja perehtymällä eri arkistojen ja virastojen aineistoihin. Nuorimmat heistä olivat ryhtyneet hyödyntämään 1990-luvun lopulta lähtien sähköisen tietoverkkojen tarjoamia mahdollisuuksia. Kaikilla heillä oli hallussaan alkuperäisaineistoja: kellä punakaartin jäsen- tai palkkaluettelo, kellä paikallisesta huuto-kaupasta huudettu työväenmielisen henkilön kalenteri tai kirjamesuulta hankittu sammattilaisten teloitettujen valokuvia sisältävä vuoden 1919 *Työväenkalenteri*, kellä taas lahtelai-

sen valokuvausliikkeen postikorteiksi tarkoitettuja valokuvia joukkoteloitusten uhreista. Osa oli suvussa kulkeneita ”aarteita”, lähiomaisille kuuluneita kirjeitä ja valokuvia. Vuoteen 1918 liittyvät esineet, kirjat, kalenterit, asiakirjat ja valokuvat olivat haastateltaville muutakin kuin pelkkiä lähteitä, ne olivat menneisyydestä kertovia jälkiä ja todisteita.

Kysyessäni erään toisen vuodesta 1918 kiinnostuneen haastateltavan lukutottumuksista, hän kertoi jäljentävänsä kirjoja:

Haastattelija: Ootteks te lukenu paljon näist tapahtumista?

Haastateltava: Kyl mää niist lukenu ole. Se Kärsimysten tielläki se kirja, nii se oli mul lainassa. Mää kirjoitin vihkoon ja sit mää anno senki, sen Jenny Pajusel. Mut en tierä, mihe se sit mahto joutuu. Mää ehtokauret, pitkät ehtot oli, nii mää musteen kans kirjoitin oikee, siis jäljensi. (Mies s. 1909, TKU/A/91/247.) [6]

Sama kertoja lahjoitti 1970-luvun alussa Sammatissa haastatteluja tehneelle Jenny Pajuselle myös lähes riekaleiksi luetut *Itä ja Länsi* -lehden 10-vuotismuistojulkaisut. Lehdistä löytyivät myös niiden kolmen Sammatissa teloitettun hankolaismiehen kuvat, joista haastateltava oli useaan otteeseen kertonut. Mukana oli lisäksi vuoden 1927 Työmies-lehti, jossa kerrottiin Tammisaaren vankileiristä. Jutun yhteydessä oli kuva vankilarakennuksesta, jonka kuvatekstissä luki: ”A-vankila, jossa vankeja kidutettiin pitämällä heitä pimeässä ja nälässä”. Kuvateksti muistuttaa haastateltavan luonnehdintaa vuodesta 1918:

Mut se kapina-aika se o jääny niin mieleen että, kyl se kauhiaa touhuu oli. Pimees huonees piirettii vaan ni, vankei ja ilman ruokaa ja sit ko ne oli nii sokastune sit ettei ne nähnee, ja sit vietiin sit amputtavaks ni [– –]. (Mies s. 1909, SKSÄ 146.1988.)

Historian tulkinnat välittyvät muiden historiakulttuurin muotojen ohella erityisesti kouluopetuksessa. Valtaosa kansakoulunopettajista oli kuulunut valkoiselle puolelle sodan aikana. (Rantala 2002, 15–16). Pääosa jatkoi toimissaan sodan jälkeen, kuten Sammatin suojeluskunnan johtoon vuonna 1919 valittu opettaja J. E. Miettinen. Historianopettajien ohella historian oppikirjat välittivät aikakauden arvoja, asenteita ja historian tulkintoja. Historian oppikirjoissa sota esiteltiin 1960-luvulle asti yksinomaan voittajapuolen näkökulmasta kuvitusta myöden. Sota oli vapaussota, jonka tarkoitus oli laillisen järjestysvallan palauttaminen. Historian opetuksen lisäksi lapsia kasvatettiin äidinkielentunneilla isänmaallisessa hengessä. Koulujen lukemistoon kuuluneet Johan Ludvig Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat* ja Zacharias Topeliuksen *Maamme*-kirja vahvistivat kumpikin osaltaan valkoisen Suomen ihanteita ja valkoisten sotasankaruutta.

Paikallisia tulkintoja syyllisyydestä keväällä 1918

Sammatin punakaartin jäsenmäärä oli noin 150 henkilöä, mutta punakaartin toimintaan osallistumisesta ei yleensä mainita punaisten kohtaloita käsittelevissä haastatteluissa. Puna-kaartilaisten läheisiä yhteyksiä työväenyhdistykseen ei myöskään tuoda esille, vaikka kaikki nelisenkymmentä Sammatissa kuollutta punaista kuuluivat paikalliseen työväenyhdistykseen. Vielä 1960- ja 1970-luvuilla tehdyissä haastatteluissa punakaartissa mukana olleet mainitsivat aatteen yhtenä liittymissyynä muiden joukossa, mutta myöhemmissä haastatteluissa ei aatetta enää mainita. Aatteen sijasta punakaartiin oli haastateltavien mukaan liittytty joko taloudellisesta tai sosiaalisesta pakosta ja ymmärtämättä liittymisen seurauksia. Liittyneet olivat mukaan ”pakotettuja”, ”vieteltyjä” tai ”houkuteltuja”. Vain muutama hen-

kilö mainitsee valtiorikosoikeuteen joutuneista paikkakuntalaisista.

Kolme tyypillistä punakaartilaisista.

Ensimmäinen on viinan salapolttaja ja -myyjä, *Kustaa Antton Aho*, joka punaisten aikana myi viinaa Porin torilla, mutta valkoisten tultua pantiin kiinni. Kuvassa on »tehtailija» tehtainen.

Toinen »sankari» on surullisen kuuluisa *Kasper Tantt*, joka kapinan aikana kynämiehenä hoiteli »tärkeitä» toimia, m. m. ollen vallankumousyliökenden sihteeriinä. Kovin ihastunut näyttää hän kuitenkin olleen myös asettien kantamiseen.

Täysissä tammeissa on hän tässä asettunut Napoleon-asettoon, uneksien vallasta ja kunnista, jonka makuun hän oli päässyt.

Kolmas on räätälinä *Juho Fuori*, Toijalasta, punaisten pahimpia ryöstäjiä ja suuri murhamies. Oman ilmoituksensa mukaan oli hän murhannut ainakin 14 henkilöä Ahuan, Kylmäkosken ja Urjalan pitäjissä. Hänet tavattiin Hämeenlinnassa ja on hän kärsinyt tuomionsa samoin kuin Tanttukin.

— 336 —

KUVA 3: Suomen Kuvalehden 30/1918 julkaisema kuvasarja tyypillisistä punakaartilaisista – viinatrokaria, vallasta haaveilevasta kynäniekasta ja murhanhimoisesta räätälinästä – on osaltaan vahvistanut kuvaa punakaartilaisien heikoista sotataidoista.

Sammattilaisten tulkinnoissa vuodesta 1918 näkyy piirteitä sekä voittajien että häviäjien historian tulkinnoista. Punakaartilaisen ja valkokaartilaisen stereotyypit perustavat aikakauden kaunokirjallisuudessa, lehtikirjoituksissa ja -kuvissa toistettuihin representaatioihin. Vapausotatulkinnoissa suojeluskuntalaisista luotiin Värikki Stoolin kaltainen urhea soturi. Sen sijaan punakaartilaisen kuva oli kaksijakoinen: julma ja raaka tappaja tai amatööri-sotilas ja sodasta mitään ymmärtämätön reppana. Luokkasotatulkinnoissa suojeluskuntalaiset kuvattiin armottomiksi, mielivaltaisiksi ja kaunahenkisiksi kostajiksi ja punakaartilaiset puolestaan työväestön oikeuksien puolustajiksi ja valtaapitävien vastustajiksi. Koska vapausotatulkinta hallitsi vuosikymmenten ajan sisällissodan julkista kuvaa, muodostuivat vapausotatulkintojen rakentamat stereotyypit vallitseviksi. Myös monissa punaisiin

samastuvien kertomuksissa toistuu vapaussotatulkinnan mukainen kuva punakaartilaisista eikä urheasta punasoturista. On vaikea sanoa, miksi osa punaisiin samaistuvista oli omak-sunut tai ainakin esitti voittajien historiantulkintojen mukaisia kuvauksia. Kyse saattoi olla henkilön maailmankatsomuksessa tapahtuneesta muutoksesta tai haastattelutilanne, jota kertoja ei ole pitänyt riittävän turvallisena omien henkilökohtaisten poliittisten näkemys-
tensä esittämiseen.

Tutkimusaineistostani löytyy runsaasti näitä stereotyyppioita toistavia kertomuksia, mutta myös joitain niitä haastavia vastakertomuksia. Kumpaankaan osapuoleen samaistuvat haas-
tatteltavat eivät kuitenkaan kuvaa vihollista tai vihollisen toimia räikeästi, pikemmin päin-
vastoin. On luonnollista, että pitkän ajan kuluttua kertojilla ei yksinkertaisesti ole enää tar-
vetta rakentaa sodan toisesta osapuolesta luokkasota- tai vapaussotatulkintojen mukaista
viholliskuvaa. Toinen varsin maltillisia kuvauksia selittävä seikka on haastattelutilanne.
Haastateltaville on ollut turvallisempaa ja varmempaa esittää maltillisia näkemyksiä vie-
raalle ihmiselle kuin ottaa riski tulla väärinymmärretyksi (Heimo 2010, 72–75). Osa haas-
tatteltavista on sitä paitsi osannut käyttää taitavasti muunlaisia retorisia ja kerronnallisia kei-
noja, joilla saa läpi näkemyksensä vastapuolen ja omiensa toimista ilman, että heidän on
täytynyt ilmaista mielipidettään suoraan.

Näkemyksiä paikallisista kaartilaisista

Punaisia kaatui sisällissodan taisteluissa kaksi kertaa enemmän kuin valkoisia. (Roselius
2006, 156–158.) Vuoden 1918 sodan historiantulkintoihin liittyy kiinteästi käsitys voittaja-
puolen ammattimaisesta ja häviäjäpuolen amatöörimäisestä sodankäynnistä: punakaarti oli
heikosti varustettu ja sen saama sotilaallinen koulutus vajavaista ja vanhakantaista. Lisäksi
punakaartilta katsottiin puuttuvan kuri, järjestys ja johto. Selitettyään ensin, miten nuoret
punakaartilaispojat tuhlasivat ja hävittivät takavarikoimaansa viljaa, kertoja ryhtyi arvioi-
maan punakaartin toimintaa:

*Se oli liian kehittymätönt, ne oli, ei olu niillä punaisilla johtoo. Kun ajatel-
laan, et ne on kaikki semmosia yksinkertasia maalaismiehiä ollu, kun ei min-
kään valtakunnan koulusivistyst eikä mitään muutakaan eikä ollu missään
kunnan hommis eikä missään muuten mukan eikä yhteisis asioissa, niin yks
kaks sai tämmösen vallan, niin ei ne osanee, se on ihan luonnollinen juttu.
(Mies s. 1909, TKU/A/91/233.)*

Vapaussotakirjallisuus korosti punaisten määrällistä ylivaltaa, jonka kukistaminen teki voit-
tajien suorituksesta sitäkin sankarillisemman. Sisällissodan rintamataisteluiden henkilötap-
pioita selvittäneen Aapo Roseliuksen (2006, 153, 155–156) mukaan sodan molemmat osa-
puolet olivat sodankäyntitaidoiltaan lähes yhtä kokemattomia, mutta valkoisen puolen joh-
to oli punaista koulutetumpaa ja osasi valita sisällissotaan sopivan taktiikan.

Huumori on yleisesti käytetty keino välittää etnosentrisiä stereotyyppioita, mutta se toimii
yhtäläillä välineenä kiistää valtaapitävien arvo. Menettämällä leimallisen ominaisuutensa
mahtava ja arvokaskin muuttuu ainakin hetkeksi koomiseksi edellyttäen, että havaitsija
asettuu heikomman asemaan. Kertomuksissa paikallisista punaisista piiryy kuva helposti
johdateltavista ja sotilaallisesti amatöörimäisistä punakaartilaisista. Punakaartilaisia ei moi-
tita suoraan, vaan kuulijan annetaan tehdä omat johtopäätöksensä punakaartilaisien motii-
veista kuvaamalla humoristisesti punakaartilaisia ja heidän toimiaan. Punakaartiin itse kuu-
lunut mies kuvaa millaisissa käsissä punakaarti oli Sammatissa:

Hää [fälykraatari Ahonen] joutus sillo kapinan jälkee tuomiol tonne Tammissaaree valtionrikosoikeuteen, nii täält oli ihan pirusisaankin sitte, pirusisaan oli suojeluskunnan päällikkö pannu semmose evästyksse mukaan, et hän ol punakaartipäällikkö. Hän oli simmone, ollu Suomen reservis sillo sotaväen aikases reservis jonku verra, et hänel oli mukamas sit jotai tietooki sotaväen äkseisist niinku sanottii mut ei hän, hänel mitää ollu, hän oli simmone, oliko hän vartiopalvelukseskaa missää, emminä sitäkkää tiedä. Mutta sit ku hän joutus sinne, hän lähti täält kävellen menemään Tammissaareen ja, semmonen nahkareppu kainalos missä sil oli eväst mukan, ja ku hän siel joutu sit tuomarin kuulusteltavaks, nii se sano, "Jaaha, et olettekos ollu punakaartin päällikkö?" "Eih herratuomari, mä en ole ollu mikää punakaartin päällikkö, ja jos jumalaut mä oisin ollu nii toisin siin ois käyny kans". [Nauraa] Se oli niin jyrkkä poika, ei hän hämmästelly, ku tuomari oli nauranut ja sanonut: "Jaaha, ulos" ja ajatellu, et mies saa lähtee kotia. [Nauraa] Huomasi, et oli vakavasti yksinkertaisest miehest kysymys. (Mies s. 1899, TYSKÄ 1640b. 1971.)

Haastateltava kehystää kertomuksensa esittelemällä, kuinka ylimitoitettuja voittajien rankaisutoimenpiteet Sammatissa olivat huomauttamalla, että ”kansan parhaimmiston” kuuluvien voittajien olisi kuulunut osoittaa armoa ”alempaa kehitysstetta” edustavia kapinallisia kohtaan. Juopotteleva ja muutenkin omalaatuinen tunnettu fälykraatari Ahonen ei todellakaan vastaa millään tavoin julkisen historiankirjoituksen luomaa mielikuvaa vaarallisesta vihollisesta tai punaisten hirmutöiden tekijästä. Huolimatta Ahosen itsevarmasta esiintymisestä kuvauksesta on löydettävissä samoja piirteitä kuin F. E. Sillanpään *Hurskas Kurjuus* -romaanin (1919) Juha Toivolasta: tahdoton, hieman yksinkertainen, huonon perimän ja olosuhteiden heittelemä raukka. Kertomuksen voi tulkita kahdellakin tavalla: sarkastiseksi mielipiteeksi sodan voittajista tai pettymyksen ilmaisuksi siitä, että Ahosen tapainen mies selviytyi tilanteessa, jossa moni muu ”parempi” punainen menetti henkensä.

Punakaartilaisen tyttären kanssa avioitunut mies asettui kertomuksissaan useimmiten punaisten puolelle ja suhtautui huvittuneesti suojeluskuntaan 17-vuotiaana liittyneen isänsä toimiin. Kuvaus isän liittymisestä suojeluskuntaan on harvinainen, tyypillisempää oli vain kuvata paikallisen suojeluskunnan toimintaa esittelemättä sen yksittäisiä jäseniä ja näiden suhdetta suojeluskuntaan. Yleensä suojeluskuntalaisista puhuttiin pelkinä ”isäntinä” tai ”poikina”, paitsi niissä tapauksissa, kun nämä vastustivat ulkopuolisten määräyksiä.

[– –] ja isä sano, et heikim meni sinnen ihan sen takia, että oli kiva nähräs se kivääri ja, ja se ase. Ja ku he sinnem meni niin, jaahap pojat tuli sanottiin, että juu että täält saa kiväärin ja siit se alko [– –] ja siel sittem päällikkö anto määräyksen heitil, että täytyy mennä Puistoo [punakaartilainen] kyttämään Leikkilään [– –] no, sit hei lähti, mut mennessää vahtipaikal ne heik kattos jaaha, tossaha onki Piakan talon piikain aitta [– –] Hei meni piikoja kiusaamaan yöseeks ja Puisto ois saanu vaikka nuotion tehrä heitiv vartiopaikalles, että se oli tämmöstä siis seikkailumieltä nuoril poikiil, paljon enempi kun itte aatteen vartioiminen. (Mies s. 1925, SKSÄ 100.1988.)

Haastateltavan kertomuksissa isästä rakentuu kuva iloisesta ja seikkailevasta nuorukaisesta, joka suhtautuu välinpitämättömästi suojeluskunta-aatteeseen ja sisällissotaan. Samalla niissä syntyy vaikutelma nuoresta miehestä, jota on vaikea pitää vastuullisena valkoisten suorittamiin tekoihin Sammatissa.

Ulkoistettu syyllisyys

Syyllisyyden määrittelyssä keskeistä on, että henkilö voidaan erottaa ”meistä”. Jenny Pajusen 1970-luvun alussa tekemissä haastatteluissa punaisiin samaistuvat haastateltavat syyttivät paikallisia isäntiä teloituksista ja nimesivät paikallisiksi teloittajiksi kolme miestä, joista jokainen kuvattiin ”meistä” poikkeaviksi: he olivat alkoholisoituneita, yksinkertaisia tai vammautuneita. Näkemys syyllisyydestä on viime vuosikymmenien aikana muuttunut, ja nykyään sammadtilaisten keskuudessa elää vahva käsitys ulkopuolisten osallisuudesta teloituksiin. Käsitys on vahvistunut ja täsmentynyt 1990-luvun kuluessa Tauno Tukkinen selvitysten myötä. ”Vieraspaikkakuntalaisten” tai ”rannikoruotsalaisten” ja ”ruotsinkielisten” sijasta haastateltavat puhuvat nyt ”mustiolaisista”, ”Vestankvarnin pojista” ja ”Länsi-Uudenmaan pataljoonasta”.

Valkoiset valloittivat Samatkan Itämeren Divisioonan tiedusteluosastoon kuuluneiden saksalaisjoukkojen ja Länsi-Uudenmaan pataljoonan avustuksella, ja useimpien haastateltavani mukaan nimenomaan näillä vierailta joukoilla oli vastuu punaisten teloituksista. Kysyessäni eräältä haastateltavalta, tiesikö hän, keitä teloittajat olivat, hän vastasi:

Haastateltava: [– –] kun tääl on puhuttu niin paljon sammadtilaisist niin paljon, että me Sammatis niin paljon ammuttiin ja tääl ammuttiin paljon. Tääl ammutti ja kun tää [– –] toisel tilalla Suomessa Varkauden jälkeen. Kaikkein korkeimmat teloitukset täällä, mutta ei sammadtilaiset oo. Kolmeen, kolmeen telotukseen sammadtilaiset syyllisty [– –] eikä sammadtilaisii ampujii ollu, kun yks ainoa semmonen telotusryhmä oli, missä oli kuus miestä ja kolme telotettavaa. Mutta ne on kaikki nyt kuolleet ne ampujatkin jo. Ne oli sammadtilaisii ja [– –] niin kolmen miehen ampumiseen sammadtilaiset syyllistyivät. Kaikki muut oli saksalaisten ja ruotsalaisten tekoja niin pal, kun niit tääl ammuttiinkin [– –].

Haastattelija: Mitenkäs näihin, mitenkäs nää muut sammadtilaiset suhtautu sit näihin teloituksiin?

Haastateltava: No, ei, kyl se oli, kaikki oli vastaan, kaikki oli vastaan, mutta ei, ei sille mahta mitään. Ei saksmanni, kun ei se osaa suomen sanaa eikä kukaan osaa saksaa ja kun niil oli aseet ja niil ei paljon mitään auttanu puheleminenkaa.-- (Mies s. 1908, TKU/A/91/232.)

Saksalaisten toimintaa sisällissodan aikana on kuvattu kaksijakoisesti: saksalaisia on pidetty suomalaisia valkoisia inhimillisempinä ja oikeudenmukaisempina tai säälimättömämpiinä. Käsitys saksalaisten toimeenpanemien teloitusten yleisyydestä vahvistui sisällissodan jälkeen (Paavolainen 1967, 352, 358), ja toinen maailmansota lujitti niitä entisestään. Saksalainen sotilas näyttäytyy toista maailmansotaa koskevissa muistelmissa eräänlaisena ”petona” tai ”koneena”, jolle tappaminen on välttämättömyys. (Portelli 1997, 151; Portelli 2003, 147.)

Saksalaisjoukkojen osallisuudesta sisällissodan aikaisiin teloituksiin Sammatisissa tai muualla on saatavilla niukasti tietoa. Saksalaisjoukot avustivat valkokaartien perustamisessa ja osallistuiivat aktiivisesti punaisia vastaan käytyihin taisteluihin (ks. esim. Arimo 1991; Roselius 2006). Jaakko Paavolaisen (1967, 352–359) mukaan saksalaisten osuus valkoisessa terrorissa jäi vähäiseksi ja oli lähinnä ”suomalaisten inspiroimaa”, vaikka he osallistuiivat jossain määrin teloituksiin. Uudellamaalla teloitushuippu osuikin huhti-toukokuun vaihtee-

seen saksalaisten siirryttyä jo muualle. Sisällissodan tapahtumia Lohjalla selvittänyt Esa Koskinen (1998, 117–119) yhtyy yleiseen käsitykseen saksalaisten vähäisestä osallisuudesta teloituksiin, mutta mainitsee poikkeuksena Sammatin naapurikunnan Nummen huhtikuiset joukkoteloitukset. Vaikka siellä oli mukana myös suojeluskuntalaisia, teloituksista syytettiin välittömästi teloitusten jälkeen laaditussa kirjelmässä saksalaisia.

Jo kertaalleen vieraiden osallisuudesta Sammatin teloituksiin kertonut mies palaa aiheeseen uudelleen haastattelussaan ja mainitsee tällä kertaa saksalaisten ja ruotsalaisten lisäksi paikallisen suojeluskunnan päällikön, Löfkullan isännän Juho Vannaksen. Hän määrittelee myös isännän vieraaksi, muualta tulleeeksi.

Haastateltava: [– –] tämä Sammatin korkea, korkea telotusprosentti johtu juur niist vieraista, kun tänne tulivat, ne saksalaiset ja sitten ruotsalaiset, ei ne sammattilaiset tota niin, ne ois, ne ois jääny hyvin pieneen se juttu.-- Ei ne, ei ne ois, kyl se ois hyvinki pienee jääny, mut kun ne tuli ja sitten siäl oli, siäl oli joku esikunnassa oli joku semmonen, se oli vieras miäs kans [Vannas], mut se oli jostaki muualta tullu, niin oli, se vaikutti niin paljon, mut ei sammattilaiset itte kantanee kaunaa. Eikä se oli, siin, siin on niin väärä kuva sammattilaisist ku saatu sikäli juuri, et se ois ollu niin, niin kun näyttäis niin kun tääl Sammatti ois hirveen kiihkee seutuu ollu. Ei ne kanta-asukkaat sitä vaikuttanu yhtään mitään, jollei ois ketään sivullisii tullu, niin tääl olis hyvinki piäni ollu se, se olis ihan normaali juttu ollu niin kun muissakin. Karjalohjal esimerkiks, siäl ei oo, kun yks ainoa miäs tapettu. (Mies s. 1908, TKU/A/91/233.)

Seuraavassa lainauksessa paikallishistoriallisiin asiantuntijoihin kuuluva mies kertoo saksalaisten suhtautumisesta haavoittuneeseen punakaartilaiseen. Kertomuksella kertoja ottaa kantaa siihen, minkälaisia sääntöjä sotilaiden odotetaan noudattavan. Kunniallinen (suomalainen) sotilas välttää turhaa tappamista ja julmuutta sekä osoittaa armoa vangeille ja sivulleille (Jokinen 2006). Korostamalla suojeluskuntalaisen kunniallisuutta ja urheutta suhteessa saksalaisten ja muiden ulkopuolisten armottomuuteen saadaan omien teot näyttämään entistä hyveellisimmiltä. Kertomuksissa paikallisesta suojeluskuntalaisesta hahmottuu urhea siinäkin tapauksessa, ettei hän saa uhria pelastetuksi. Jo pelkkä pelastusyritys on tullut riittäväksi osoitukseksi sotilaallisesta kunniaista. Haavoittuneiden ampumisesta on muitakin mainintoja sammattilaisten haastatteluisissa.

Haastattelija: Mitenkäs näihin, mitenkäs nää muut sammattilaiset suhtautu sit näihin teloituksiin?

Haastateltava: No ei kyl se oli, kaikki oli vastaan, kaikki oli vastaan, mutta ei, ei sille mahta mitään. Ei saksmanni, kun ei se osaa Suomen sanaa eikä kukaan puhu saksaa ja kun ne oli aseet ja niil ei paljo mitään auttanu puhelemienkaa. Tuolla ne ampui, Koiviko koulul ne ampui neljä miestä siellä, saksalaiset. Yksi saksalainen oli siäl vaan. Se ampui ne neljä miestä, mut se ampui ne eri aikana kylläkin, mut samana päivänä. Mut siäl oli toinenkin samanlainen juttu, et siäl tuli yhteenotto punasten ja valkosten välillä siin Knaapinah-teel ja siinä yks miäs sitten niin kaatui niin, että se tota taik ei se kaatunu, se haavottu niin vakavasti ja meni sinne Ruakjärven rantaan ja se löyrettiin viikon päästä siäl kuolleena, se oli siinä, mut sit oli toinen miäs haavottu yks Virran poika siinä ja saksalainen toi siihen Koivikon koulun viereen siihen

koivikkoon ja ampui sen siihen. Ja sitten siäl oli Kustavssonin Jalmari ja sen saksalainen ampu Knaapin pellon kulmaan. Ja sitten siin oli semmone Härjävattasta yks Nyyman-niminen miäs, Ylölahren poikia, niin se oli kans haavotuneen pääsy sinne Ahosen torppaan ja se kans samaan tapaan [--] ja poikain piti pelastamaa sit, kun se naapurin poikii on [--] mut saksalainen tuli niin pahaks, se uhkas ampuu kaikki. Ja se ampus sen siihen eteiseen ja eikä auttanu mikään [--] Vaik se oli punanen, mut oli, pojat oli valkosii, niin kun oli saman kylän poikii, niin ne meinas pelastaa sen --mut ei se onnistunu, se saksalainen täräytti, ampui sen rouninkilla [Browning] kohta.

Haastattelija: Oliko niit saksalaisii paljonkin täällä?

Haastateltava: Ei tääl ollu kun semmonen, nii ensin tuli ryhmä ja sit oli, siäl oli yks miäs viäl siellä koululla oli niinkun ryhmänjohtajana semmonen joku aliupseeri, siäl oli saksalainen aliupseeri, siäl oli saksalainen aliupseeri, mut se oli, muut oli suomalaisia mut se oli semmonen poika [saksalainen], et se, kun se sai punasen kiinni, niin se ampu heti, ei siin tul mitään kuulustelu kysymykseen ollenkaa et ei, ei tota noita niin, et sit oli net, ne ruotsalaiset [--] ei ne ollu ruotsinmaalaisii, ne oli suomenruotsalaisii, ne oli tosta Inkoosta ja Karjaalta. Semmonen rankaisijat, kun siellä kävi oikee, niin ne oli kovii ampumaan. Ne, ne tääl ampuiva monta miästä. (Mies s. 1908, TKU/A/91/232.)

Tämän tapauksen jälkeen haastateltava kertoo toisesta saksalaisten ampumasta haavoittuneesta punakaartilaisesta ja korostaa taas paikallisten rohkeutta kieltäytyä osallistumasta haavoittuneiden teloituksiin ja vieraiden, saksalaisupseereiden häikäilemättömyyttä. Alesandro Portelli (1997, 154–155) tunnistaa tappamasta kieltäytyvän hahmon kaikkialla Euroopasta löytyväksi motiiviksi, jonka juuret ulottuvat raamatullisiin kertomuksiin roomalaisotilaasta, joka kieltäytyy keihästämästä Jeesusta. Tappamisesta kieltäytyvää hahmoa voi lähestyä kahdesta näkökulmasta, joko suuremman kieltäytyjäjoukon edustajana tai poikkeuksena muista, jotka olivat valmiita ampumaan. Motiivin yleisyyttä on selitetty ihmisten tarpeella uskoa, että kaikista ryhmistä löytyy hyviin tekoihin pystyviä yksilöitä. Usko hyviin yksilöihin vahvistaa samalla ihmisten uskoa siihen, että vastaavassa tilanteessa he itse pystyisivät toimimaan sanoin. Valkoisten kertomuksissa tappamisesta kieltäytyvä suojeluskuntalainen edustaa kaikkia suojeluskuntalaisia. Hän tarjoaa kieltäytymisellään vaihtoehdon muiden sotilaiden, tässä tapauksessa saksalaisten, toiminnalle.

Mielenkiintoisen särön suojeluskuntalaisten kuvaan tuovat valkoisiin samastuvien kerrojien toistuvat maininnat paikallisten valkoisten voimattomuudesta estää teloitusten toteutuminen. Heikkouteen ja kykenemättömyyteen viittaavien luonnehdintojen ei luulisi mairittelevan voittajia, mutta näyttää siltä, että ajan myötä nämä heikkouden osoitukset ovat kääntyneet valkoisten eduksi. Voimattomuus näyttäytyy inhimillisyytenä ja siksi anteeksiannettavana. Sammatin suojeluskunnan esikuntaan kuuluneen miehen tytär kertoo kevään 1918 kenttäoikeuksista:

Ja, mää muistan, kun äiti, hän oli puhelias ihminen ja kyseli kaikkea ja keltä hän oli sit mahtanut saada, saada tietää oli et, ei sammattilaiset olis vaan, ei Sammatin isännät ois kukaan päästäny tommosta tekemään, et olis, et niit ois saanu ruveta murhaamaan. Niin siel oli semmosia, siis ruotsalaispitäjist rannikolta tulleita, mukana rannikolt tulleet ja ne oli niin kyllästyneit kaikkeen.

Niinkun tääl oli isännät vaatineet, et tarttis pitää jokin tutkinto ettei niit saa nii vaa ruveta tappamaan ilman mitään tutkimista. Ni ”tutkikaa perästä päin” ja ne oli ne ruotsalaiset, joiden oli pitänyt, olivat sanoneet näin. (Nainen s. 1908, SKSÄ 136.1988.)

Paikallisen suojeluskunnan ja isäntien esittäminen voimattomiksi saksalaisjoukkojen ja Länsi-Uudenmaan pataljoonan edessä alisteisiksi on keino rakentaa valkoisesta osapuolesta uhri. Paikalliset valkoiset joutuivat tahtomattaan mukaan eivätkä pystyneet halutessaan-kaan vaikuttamaan asioihin. Alon Confino (2005) on tarkastellut eri Euroopan maiden historiankirjoituksessa esittämiä kansallisia kertomuksia toisesta maailmansodasta ja havainnut, että niille oli 1960-luvun puoliväliin asti tyypillistä asettuminen joko sankarin tai uhrin asemaan. Uhrin asemaan asettuminen oli helppoa miehittetyille maille, kuten Saksan miehittämille Ranskalle ja Belgialle. Yllättävää sen sijaan on, että myös miehittäjinä toimineet maat näkivät itsensä natsien uhreina. Itävaltalaiset esittivät itsensä Hitlerin ensimmäisenä uhrina. Italialaisetkin esittivät itsensä ensisijaisesti natsien ja vasta toissijaisesti Mussolinin uhreina. Saksassa natsit erotettiin muista ”hyvistä” saksalaisista, koska uhri ja pahantekijä eivät voi kuulua samaan kategoriaan. Juutalaiset eivät kuuluneet ”hyviin” saksalaisiin, vaan muodostivat oman ryhmänsä. Confino tulkitsee uhriksi asettumisen keinoksi paikata historiaa ja siirtää vastuuta omista teoista.

Historian yhteiskunnallisen rakentamiseen osallistuvat kaikki

Historiaksi muuttumisen kriteerinä pidetään, että tapahtuma on muistamisen arvoinen tai selitystä vaativa. Sisällissodan jälkiselvitysten luonne ja määrä Sammatissa täyttävät nämä molemmat ehdot. Sisällissota on Suomen lähihistorian tutkituimpia ajanjaksoja, mutta koska historian tutkijoiden makrotason tulkinnat ja kiistat sisällissodan syistä ja seurauksista eivät ole tarjonneet tyydyttäviä vastauksia mikrotasolla esitettyihin kysymyksiin, vastauksia on pitänyt hakea paikallisella tasolla, keskustelemalla ja lukemalla.

Vuosikymmenten aikana Sammatin vuoden 1918 tapahtumia koskevat käsitykset ja selitykset ovat kiteytyneet yhteiseksi tarinaksi sisällissodan syistä ja seurauksista. Nykyisin hallitsevan paikallisen tulkinnan mukaan Sammatti oli ennen sisällissotaa erityisen tasa-arvoinen ja sovinnollinen yhteisö, jonka yhtenäisyyden ulkopuoliset tekijät, vieraat punakaartilaiset ja suojeluskuntalaiset, rikkoivat. Sisällissodan seuraukset Sammatissa olivat poikkeuksellisen ankarat. Teloitettuja oli selvästi enemmän kuin naapurikunnissa ja joukossa oli kolme naistakin. Vaikka pääosa teloitetuista kuului paikalliseen työväenyhdistykseen, he eivät olleet aatteensa puolesta kuolleita marttyyreja vaan uhreja; marttyyri kuolee asiansa puolesta, uhri on viaton kohtaloonsa. Paikkakuntalaiset eivät olleet syyäpäitä teloituksiin vaan ulkopuoliset: Itämeren Divisioonaan kuuluvat saksalaiset sotilaat, Länsi-Uudenmaan pataljoonaan kuuluvat ruotsinkieliset ja Sammatin suojeluskunnan päällikkö, joka ei ollut syntyperäinen sammattilainen. Syyllisiä ei koskaan rangaistu. Teloitusten syynä pidettiin kosta: punaisia tapettiin yhtä monta kuin paikkakunnan ainoassa valkoisessa uhrissa sanottiin olleen pistimen jälkiä.

Huolimatta paikallisen tiedon luonteesta siitä löytyy vaikutteita ympäröivästä historia-kulttuurista. Yli 90 vuotta sisällissodan tapahtumille on Sammatissa haettu selityksiä ja niitä on tulkittu historiallisen perinteen, paikallishistorioiden, tutkimuskirjallisuuden, kaunokirjallisuuden ja muiden vuoden 1918 historia-kulttuurin muotojen välityksellä. Jokainen kertoja on jatkanut jo aiemmin aloitettua kertomusta ja tuonut siihen oman lisänsä arvioimalla, selittämällä ja esittämällä omia näkemyksiään sekä käyttämällä erilaisia retorisia keinoja vakuuttaakseen kuulijansa tulkintojensa pätevyydestä. Lisäksi kukin kertoja on teh-

nyt valintoja sen suhteen, minkä tapauksen hän kaikista tarjolla olevista vaihtoehdoista esittää, mistä näkökulmasta ja minkä jättää kertomatta. Nimitän tätä jatkuvaa ja päättymätöntä menneisyyden tulkitsemista ja välittämistä historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessiksi.

Historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessi perustuu brittiläisen sosiaalishistorioitsijan Raphael Samuelin klassikossaan *Theatres of Memory* (1994) esittämään näkemukseen historiasta ihmisten kesken rakentuneena tietona ja toimintana. Tässä prosessissa kaikki menneisyyttä koskevan tiedon välittämistavat ovat samanarvoisia ja menneisyyden tulkitsemiseen osallistuvat kaikki. Toisin sanoen historian esittäjänä voi toimia kuka tahansa koulutuksesta tai ammatista riippumatta, ja historiaa voi esittää missä muodossa tahansa. (Ks. myös Rozenweig & Thelen 1998.) Paikallisten kesken toistetut kertomukset vuodesta 1918 ovat tästä näkökulmasta tarkasteltuna samanveroisia kuin akateemisessa historian tutkimuksessa julkaistu kuvaus samasta tapauksesta. Vastaavia näkemyksiä Suomessa ensimmäisenä esittäneen historian tutkija Jorma Kalelan (2011) mukaan historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessi ei pääty koskaan, sillä historioita tuottavat kysymykset ovat aina sidoksissa niiden esittämisaikoihin. Uudet tiedon tarpeet vaativat uusia historioita.

Paikalliset moninaiset ja osin ristiriitaiset tulkinnat siitä, mitä Sammatissa keväällä 1918 tapahtui ja miksi tarjoavat hedelmällisen kohteen tarkastella historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia. Vastaavia kertomuksia vuodesta 1918 on kerrottu kaikkialla Suomessa. Niiden avulla on voitu käsitellä yhteisön sisällä vallitsevia eroja ja jännitteitä sekä sotatapahtumien herättämiä tunteita. Ajan mittaan kertomuksista on muodostunut yhteinen tarina sisällissodan syistä ja seurauksista, johon – ainakin useimmat – paikkakuntalaiset ovat voineet yhtyä.

Viitteet

[1] *Nykysuomen sanakirjan* (1996, 312) mukaan sukkela tarkoittaa outoa, merkillistä, kummallista tai hullunkurista.

[2] Koska olen kiinnostanut muistoista ennen kaikkea diskursiivisina tekoina, käytän itse mieluiten termiä kerrotut muistot. Termillä haluan korostaa myös eroa sen välillä, mitä henkilö (todella) muistaa ja mitä hän tietäessään tilanteessa esittää muistona.

[3] Erot näkyvät myös 1960-luvulla arkistoille lähetetyissä muistelmissa, joissa kirjoittajat ottivat usein kantaa kirjoitusajankohtana käynnissä olevaan keskusteluun esittämällä mielipiteensä Linnan näkemyksen puolesta tai sitä vastaan (Peltonen 1996, 98–102).

[4] Silvannon kirjan 2. painosta (1989) on myyty noin 2 500 kappaletta ja Kallion Sammatin teoksen (2002) 1 700 kappaleen painos on loppuunmyyty (Mahlamäki 2009, 19, viite 5).

[5] Yli neljäkymmentä vuotta myöhemmin Kjell Westö kuvaa romaanissaan *Missä kuljimme kerran* (2006) ruotsinkielisten rangaistusretkeläisten toimia Länsi-Uudellamaalla keväällä 1918. Yhdessä kohtauksessa kerrotaan ”santanummilaisesta” vanhasta ukosta, Levosesta, joka huutaa teloittajalleen ensimmäisten laukausten jälkeen ”Ampukaa paremmin, perkeleen hurrit!” Westön kuvaus perustuu todennäköisesti Tauno Tukkinen (1999, 61) kuvaukseen Levon teloituksesta. Myös Tukkinen mainitsee teloittajien olleen ruotsinkielisiä ”Västankvarnin poikia”.

[6] Kertojan mainitsema vahakantinen vihko löytyy Kansan Arkistosta, Jenny Pajusen kokoelmasta.

Lähdeluettelo

Arkistoaineistot

Kansan Arkisto, Helsinki
Jenny Pajusen kokoelmat

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Helsinki
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkiston kokoelmat (SKSÄ)

Turun yliopisto
Kulttuurien tutkimuksen arkistot, TKU-arkiston kokoelmat
Suomen kielen äänitearkisto, Äänitearkiston murrenauhoitteet (TYSKÄ)

Tiedonannot

Levo, Pertti. Sähköpostiviesti tekijälle 16.3.2004. Tekijän hallussa.

Kirjallisuus

- Abrams, Lynn 2010. *Oral History Theory*. Madison: Routledge.
- Ahlbäck, Anders 2011. *Soldiering and the making of Finnish manhood: conscription and masculinity in interwar Finland, 1918–1939*. Turku: Åbo Akademi. [www-lähde]. < <http://www.doria.fi/handle/10024/67001> > (Luettu 26.8.2011).
- Ahonen, Sirkka 1998. *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ashplant, T. G. & Dawson, Graham & Roper, Michael 2000. *The politics of war memory and commemoration: contexts, structures and dynamics*. Teoksessa Ashplant, T. G. & Dawson, Graham & Roper, Michael (toim.), *The Politics of War Memory and Commemoration*. Routledge Studies in Memory and Narrative. London & New York: Routledge, 3–85.
- Arimo, Reino 1991. *Saksalaisten sotilaallinen toiminta Suomessa 1918*. *Studia Historica Septentrionalia* 20. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- Berliner, David 2005. *The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology*. *Anthropological Quarterly* 78 (1), 197–211.
- Confino, Alon 2005. *Remembering the Second World War, 1945–1965: Narratives of Victimhood and Genocide*. *Cultural Analysis* 4, 46–75 [www-lähde]. < http://socrates.berkeley.edu/~caforum/volume4/vol4_article3.html > (Luettu 26.8.2011).
- Erlil, Astrid 2008. *Cultural Memory Studies: An Introduction*. Teoksessa Erlil, Astrid (toim.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, 11–15.
- Hamilton, Paula & Shopes, Linda 2008. *Introduction: Building Partnerships between Oral History and Memory Studies*. Teoksessa Hamilton, Paula & Shopes, Linda (toim.), *Oral History and Public Memories*. Philadelphia: Temple University Press, vii–xvii.

- Heimo, Anne 2010. Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Center for Interdisciplinary Memory Research. International Traditions of Historical Consciousness [www-lähde]. < http://memory-research.de/cms/k24.International-Traditions-of-Historical-Consciousness_International-Comparative-Research-on-Traditions-in-Historical-Consciousness.htm > (Luettu 26.8.2011).
- Joenpelto, Eeva 1974. Vetää kaikista ovista. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Arto 2006. Myytti sodan palveluksessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa. Helsinki & Jyväskylä: Minerva Kustannus, 141–157.
- Kalela, Jorma (tulossa 2011). Making History. The Historian and Uses of History. London: Palgrave MacMillan.
- Kallio, Veikko (toim.) 2002. Sammatti. Elias Lönnrotin kotipitäjä. Helsinki: Otava.
- Kinnunen, Tiina 2006. Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen. Helsinki: Otava.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Finngerros, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), Muistitieto – Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Koskinen, Esa 1998. Veljiksi kaikki ihmiset tulkaa. Lohja 1917–1918. Lisiä Lohjan Pitäjänkertomukseen LXVI. Lohja: Lohjan Kotiseutututkimuksen ystävät.
- Latvala, Pauliina 2005. Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Linna, Väinö 1962. [1960] Täällä Pohjantähden alla, II. Porvoo: WSOY.
- Mahlamäki, Tiina 2009. Kuinka elää ihmisiksi? Eeva Joenpellon kirjailijamuotokuva. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1245. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Makkonen, Anna 1993. ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” Lajitietoisuus naisten elämäkertoissa. Teoksessa Piela, Ulla (toim.), Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–34.
- Niemi, Juhani 1988. Viime sotien kirjat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 475. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Outinen, Sami 2004. Kuntatilasto vuoden 1918 sodan uhreista. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.), Sotaoloissa vuosina 1914–1922 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 10/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 215–232.
- Paavolainen, Jaakko 1966. Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I, Punainen terrori. Helsinki: Tammi.
- Paavolainen, Jaakko 1967. Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 II, Valkoinen terrori. Helsinki: Tammi.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996. Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Popular Memory Group 1982. Popular Memory: Theory, Politics, Method. Teoksessa Johnson, Richard, McLennan, Gregor & Schwarz, Bill (toim.), Making Histories. Studies in History ? Writing and Politics. London: Hutchinson, 205–252.
- Portelli, Alessandro 1997. The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue. Madison: University of Wisconsin Press.
- Portelli, Alessandro 2003. The Order Has Been Carried Out. History, Memory, and Mea-

- ning of a Nazi Massacre in Rome. New York & Hampshire: Palgrave & MacMillan.
- Radstone, Susannah & Schwarz, Bill 2010. Introduction: Mapping Memory. Teoksessa Radstone, Susannah & Schwarz, Bill (toim.), *Memory. Histories, Theories, Debates*. New York: Fordham University Press, 1–9.
- Rantala, Jukka 2002. Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytykset ja opettajan asema paikallisyhteisössä. *Historiallisia tutkimuksia* 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roselius, Aapo 2006. Amatöörien sota. Rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2006. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Rosenthal, Gabriele (toim.) 1998. *The Holocaust in Three Generations: Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime*. London: Cassell.
- Rosenzweig, Roy & Thelen, David 1998. *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*. New York: Columbia University Press.
- Silvanto, Reino 1989 [1930]. Sammatti. Kuvauksia sen ja lähiseudun luonnosta, historiasta ja Elias Lönnrotista y.m. Helsinki: Otava.
- Skultans, Vieda 1998. *The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia*. London & New York: Routledge.
- Suomen Kuvalehti 1918.
- Tikka, Marko 2004. Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. *Bibliotheca Historica* 90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Torsti, Pilvi 2009. Survey-kysely historiatietoisuuden tutkimisen välineenä. *Kasvatus & Aika* 1/2009 [www-lähde]. < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=174 > (Luettu 26.8. 2011).
- Tukkinen, Tauno 1999. Teloittajien edessä. Ihmiskohtaloita Karjalohjalla, Sammatissa, Nummella, Pusulassa, Nurmijärvellä, Vihdissä ja Inkoossa 1918. Karjalohja: Tuomo Tukkinen.
- Samuel, Raphael 1994. *Theatres of Memory. Past and Present in Contemporary Culture*. London & New York: Verso.

FT Anne Heimo työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden laitoksella.